

ПРИНЦИПИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Визначаються принципи відносин України з іншими державами на момент встановлення дипломатичних відносин між ними. Окреслено підходи до їх політико-правової фіксації на двосторонньому рівні, а також наведено їх перелік. Встановлено джерела такого роду принципів. На основі двосторонніх актів про встановлення дипломатичних відносин України з іншими країнами світу визначено ці принципи: суверенна рівність держав; незастосування сили чи погрози силою; мирне розв'язання міжнародних суперечок; невтручання у внутрішні справи; рівноправ'я і самовизначення народів; співробітництво між державами; сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права; недоторканість кордонів; територіальна цілісність; повага до прав людини і основних свобод.

Ключові слова: дипломатичні відносини, міжнародне право.

Ярошко О. З. Принципы межгосударственных отношений Украины

Определяются принципы отношений Украины с другими странами мира на момент установления дипломатических отношений с ними. Очерчены подходы к их политико-правовой фиксации на двухстороннем уровне, а также дан их перечень. Установлены источники такого рода принципов. На основе двухсторонних актов об установлении дипломатических отношений между Украиной и другими странами мира определены эти принципы: суверенное равенство государств; неприменение силы или угрозы силой; мирное разрешение международных споров; невмешательство во внутренние дела; равноправие и самоопределение народов; сотрудничество между государствами; добросовестное исполнение обязательств по международному праву; нерушимость границ; территориальная целостность; уважение прав человека и основных свобод.

Ключевые слова: дипломатические отношения, международное право.

Yaroshko O. Principles of Ukraine's Interstate Relations

Principles of Ukraine's relations with other countries in the beginning of diplomatic relations between them are defined at the research. Approaches to their political and legal fixation at the bilateral level are proposed. Their list is also given. Sources of these principles are established. These principles are defined based on bilateral acts on the establishment of diplomatic relations between Ukraine and other countries. They are: sovereign equality of states; non-use of force or threat of force; peaceful settlement of international disputes; non-interference into internal affairs; equal rights and self-determination of peoples; cooperation between states; faithful fulfillment of obligations due to international law; non-violence of borders; territorial integrity; respect human rights and fundamental freedoms.

Key words: diplomatic relations, international law.

Нова незалежна держава, що прагне визнання іншими суб'єктами міжнародних відносин і міжнародного права та розвитку взаємин з ними, зобов'язана визначитись зі своєю позицією щодо чинних норм і правил поведінки між учасниками міждержавної системи відносин. Україна після завершення внутрішніх

© ЯРОШКО Олеся Зіновіївна – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

процедур щодо набуття статусу суверенної держави також постала перед такою необхідністю.

Зазначимо, що процес встановлення дипломатичних відносин України розглядається у науковій літературі переважно у контексті її зовнішньої політики в історико-формальному руслі або руслі фіксації цього факту (встановлення дипломатичних відносин) та особливостями започаткування праці дипломатичних представництв, зокрема у працях Н. Дроботенко, О. Івченка, В. Касяна, Г. Руденка, Л. Чекаленко та колективній роботі науковців Інституту всесвітньої історії НАН України «Зовнішня політика України в умовах глобалізації (1991–2003)»¹, або ж у мемуарних працях А. Зленка та Ю. Щербака², включно із специфікою їх встановлення та підтримання з певними країнами.

Держави впродовж свого існування постійно вдосконалюють, у тому числі шляхом накопичення не лише позитивного, а й негативного досвіду, правила взаємодій, що знаходять своє відображення як у звичаєвому, так і публічному міжнародному праві. Принципи міждержавних відносин є частиною низки навчальних підручників, посібників, монографій з міжнародного публічного права, за якими здійснюється викладання студентам-міжнародникам. Вочевидь, саме тому проблемі принципів міждержавних відносин України, як і їх ролі в зовнішній політиці загалом, відводиться скромна роль, оскільки вважається, що всі вони не суперечать міжнародно-правовим принципам. З точки зору міжнародно-правової суб'єктності України, це правомірно. Однак з точки зору історії зовнішньої політики України, ця теза потребує обґрунтування або спростування, базуючись на конкретних джерелах.

Як покаже аналіз двосторонніх актів про встановлення дипломатичних відносин України з іншими країнами світу, принципи власне міждержавних відносин, їх визначення є складовою частиною цього процесу. Узагальнюючи, виділимо два підходи до їх позиціонування в українській зовнішньополітичній практиці. Перший підхід – посилення на принципи відносин між державами: загалом принципи міжнародного права або ж їх перелік. Другий підхід – посилення на джерела принципів міждержавних відносин, а отже, й опосередковано на самі принципи. Йдеться про принципи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), або ж принципи, уніфіковані в Статуті цієї Організації (1945 р.), а також Хельсінкського заключного акта (1975 р.) та Паризької хартії для нової Європи (1990 р.) і, відповідно, документи НБСЄ (з 1994 р. – ОБСЄ). Хоча є й випадки «міксації» цих двох підходів: перелік принципів та посилення на міжнародний договір, тобто має місце певне «повторення» того самого принципу, вочевидь, для посилення його значимості у міждержавних стосунках і державних протокольних практиках.

У змістовному плані йдеться про універсальні міжнародні правові принципи, сім з яких закріплено в Статуті ООН³, а інші три (як додаток до семи попередніх) – в Хельсінкському заключному акті⁴. Перші – суверенна рівність держав; незастосування сили чи погрози силою; мирне розв'язання міжнародних суперечок; невтручання у внутрішні справи; рівноправ'я і самовизначення народів; співробітництво між державами; сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права. Другі – недоторканність кордонів; територіальна цілісність держав; повага до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконання.

Під суверенною рівністю мається на увазі повага держав до прав, притаманних суверенітету, – право на юридичну рівність, територіальну цілісність, свобо-

ду і політичну незалежність, а також вибір напрямів розвитку своїх політичних, соціальних, економічних і культурних систем та прийняття своїх законів та адміністративних правил. Всі держави – носії рівних прав і обов'язків, у тому числі щодо вступу в міжнародні організації, участі в міжнародних договорах, у тому числі союзних, а також право на нейтралітет. Цей принцип зафіксовано в Статуті ООН⁵, а також згаданих документах ОБСЄ – Хельсінкському заключному акті та Паризькій хартії для нової Європи⁶.

Незастосування сили чи погрози силою як принцип міждержавних стосунків накладає на держави обмеження щодо застосування одна щодо одної таких дій, що спрямовані проти територіальної цілісності та політичної незалежності візаві та таких, що суперечать цілям ООН. Силкові дії не можуть бути інструментом вирішення суперечок між державами. Як і принцип суверенної рівності держав, цей принцип зафіксовано у вищезгаданих міжнародних документах.

Принцип мирного розв'язання міжнародних суперечок апелює до мирних шляхів їх вирішення у дусі співробітництва для досягнення справедливого рішення згідно з нормами міжнародного права. Мирними вважаються такі засоби – переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд тощо. Знов-таки, це принцип ООН та ОБСЄ.

Під невтручанням у внутрішні справи слід розуміти зобов'язання держав утримуватись від будь-якого втручання – прямого чи опосередкованого, індивідуального чи колективного у внутрішні та зовнішні справи, що належить до виключної компетенції держав. Серед заборон – військове втручання чи його погроза, політичний, економічний та інший примус, пряма чи опосередкована допомога терористичній чи підіривній діяльності, спрямованій на насильницьке повалення режиму іншої держави. Цей принцип закріплено ще в Статуті ООН і він знайшов подальше втілення в Хельсінкському заключному акті⁷.

Під рівноправ'ям і самовизначенням народів передбачається право народів вільно обирати свій внутрішній та зовнішній статус без будь-якого втручання ззовні та самостійно визначати напрями політичного, економічного і культурного розвитку. Ці принципи також закріплено в документах ООН та ОБСЄ.

У контексті міждержавного співробітництва як міжнародно-правового принципу, закріпленого в Статуті ООН⁸, йдеться про зобов'язання держав розвивати співпрацю в усіх сферах, згідно з принципами та цілями ООН, а в рамках вищезазначених документів ОБСЄ – особливо у сферах, визначених цією міжнародною інституцією. Роль такої співпраці – сприяння взаєморозумінню та довірі, дружнім і добросусідським відносинам, міжнародному миру, безпеці та справедливості.

Принцип сумлінного виконання державами своїх міжнародно-правових зобов'язань передбачає не лише ті зобов'язання, що випливають із загальновищезазначених принципів і норм міжнародного права, а й інші договірні зобов'язання, якщо вони не входять в колізію з нормами міжнародного права. У разі суперечності міжнародних зобов'язань держав Статуту ООН саме останньому надається перевага як універсальному міжнародному міжурядовому договору, що є джерелом принципів міжнародного права.

Принцип недоторканності кордонів знайшов відображення у Хельсінкському заключному акті (1975 р.) і передбачає визнання державами кордонів одна одної недоторканими, як і всіх міждержавних кордонів у Європі⁹. Звідси, держави до-

тримуватимуться від посягань на них, як і від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на узурпацію частини чи всієї території будь-якої держави.

Міжнародно-правовий принцип територіальної цілісності, закріплений у Хельсінкському заключному акті та Паризькій хартії для нової Європи¹⁰, зобов'язує держави поважати територіальну цілісність одна одної і утримуватися від будь-яких дій, несумісних з цілями і принципами ООН, що спрямовані проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави, зокрема дій із застосуванням сили чи погрози силою.

Повага до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань, також є породженням Хельсінкі, де держави визнали, що права людини є суттєвим фактором миру, справедливості й добробуту, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співробітництва між ними, а також зобов'язалися виконувати ключові міжнародні акти у цій сфері. Держави, на території яких проживають національні меншини, поважатимуть право їх представників на рівність перед законом, надаватимуть їм усі можливості для фактичного користування правами людини і основними свободами і таким чином захищатимуть їх законні інтереси у цій сфері.

Виникає закономірне запитання: Україна є членом ООН, що налічує 193 держави-учасниці та ОБСЄ (56 держав-учасниць) і стороною їх установчих документів – Статуту ООН та Хельсінкського заключного акта і Паризької хартії для нової Європи, то чи не є вищезазначені та розшифровані принципи апріорі принципами відносин з іншими учасниками цих організацій? Безперечно, є, проте, фіксуючи їх у двосторонніх актах про встановлення дипломатичних відносин між собою, держави на двосторонньому рівні підкреслюють їх функціональне призначення у взаєминах і в процесі здійснення дипломатичних відносин.

Аналіз змісту актів про встановлення дипломатичних відносин України уможливило виокремлення ще одного принципу або ж навіть групи принципів, попри десять вищезазначених. Йдеться про принцип(и) мирного співіснування¹¹, що лежить в основі Руху неприєднання, спостерігачем у якому є й Україна. П'ять принципів «панча шила» (мирного співіснування): взаємної поваги територіальної цілісності і суверенітету; взаємного ненападу; невтручання у внутрішні справи; рівності та взаємної вигоди; мирного співіснування.

Отже, встановлюючи дипломатичні відносини з іншими країнами світу, Україна спільно з ними визначила принципи двосторонніх взаємин, апелюючи до загальноновизнаних принципів міжнародного права, а то й зазначаючи їх, або ж до джерел такого роду принципів – Статуту ООН, Хельсінкського заключного акта та Паризької хартії для нової Європи. Ці принципи – суверенна рівність держав; незастосування сили чи погрози силою; мирного розв'язання міжнародних суперечок; невтручання у внутрішні справи; рівноправ'я і самовизначення народів; співробітництва між державами; сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права; недоторканності кордонів; територіальної цілісності; поваги до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; принцип(и) мирного співіснування.

1. Дроботенко Н.А. Становлення зовнішньополітичної діяльності незалежної України // Наукові записки Вінницького педагогічного ун-тету ім. Коцюбинського: Зб. наук. праць / За ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2000. – Вип. II. Серія Історія. – С. 190–195; Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспек-

тива та сучасний стан. – К.: РІЦ УАННП, 1997. – 687 с.; *Касьян В. І.* Зовнішня політика України – важливий фактор розбудови сучасної української держави. – Рівне: РДІУ, 1999. – 177 с.; *Руденко Г. М.* Україна дипломатична. – К.: ГДП, 1999. – 304 с.; *Чекаленко Л. Д.* Зовнішня політика України : підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/politologiya/zovnishnya_politika_ukrayini_-_chekalenko_id; *Зовнішня політика України в умовах глобалізації* : анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Генеза, 2004. – 616 с. **2.** *Зленко А. М.* Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Х.: Фолю, 2003. – 559 с.; *Щербак Ю.* Україна : виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. – К.: Дух і Літера, 2003. – 578 с. **3.** *Устав* Організації Об'єднаних Націй от 26 июня 1945 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/ed19790408. **4.** *Заключительный акт* Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055. **5.** *Устав* Організації Об'єднаних Націй от 26 июня 1945 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/ed19790408. **6.** *Заключительный акт* Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055; *Парижская хартия* для новой Европы от 21 ноября 1990 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_058. **7.** *Устав* Организации Объединённых Наций от 26 июня 1945 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/ed19790408; *Заключительный акт* Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055. **8.** *Устав* Организации Объединённых Наций от 26 июня 1945 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/ed19790408; **9.** *Заключительный акт* Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055. **10.** *Заключительный акт* Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе от 1 августа 1975 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055; *Парижская хартия* для новой Европы от 21 ноября 1990 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_058. **11.** *Спільне* Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Китайською Народною Республікою і Україною від 4 січня 1992 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156_006; *Спільне* Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Державою Катар від 13 квітня 1993 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634_001; *Спільне* комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Султанатом Оман від 19 травня 1992 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512_002.